

De foto van de begrafenis: ik zie mijzelf daar staan, kan er lang naar kijken, als naar een vreemde. Ben ik dat? Ben ik er wel bij?

Vóór mij staat de kist, daarin mijn overleden man, naast mij staan onze zonen, zijn dochters en kleindochter dichtbij. Ik voel weer de steunende hand op mijn schouder van mijn zusje achter me.

Ik zie hoe na de toespraken van vrienden en de kinderen, na de muziek die vooral geen klassieke muziek moest zijn, de kist wordt opgetild door zonen en neven en zich een lange stoet in beweging zet.

Het is begin maart, koud en helder, begin maart, net als bij de begrafenis van mijn moeder die op een dag na een jaar eerder overleed. De ervaringen vallen over elkaar heen: hetzelfde licht, dezelfde begrafenisondernemer, dezelfde familie om me heen. Maar nu is het mijn man, en loop ik gestut door mijn schoondochters voor aan de stoet. Ik voel hun armen om me heen en voel me beschut in de kilte van de dood.

Ik zie vrienden, bekenden, halfbekenden, vroegere collega's, schimmen uit een soms ver verleden. Alles staat helder op mijn netvlies. Hoe de mensen aangeslagen in de zaal zitten: de liefde en waardering voor hem is voelbaar. Hoe in de tussenruimte waar familie en intieme vrienden elkaar van tevoren treffen een goede vriendin van ons me bijna smekend vroeg of het einde niet toch goed was geweest. Nee, had ik gezegd, en vraag me dat nu alsjeblieft niet want anders ga ik huilen.

Huilen deed ik toch, bij de toespraken van de vier kinderen, aangedaan door hun oprechtheid, hun verlangen naar hun moeilijk bereikbare vader, ieder op een eigen manier, met eigen pijn en verdriet, allen liefdevol. Wil jij niet ook iets zeggen, was

me gevraagd. Ik kon het niet. Ik liet dit aan de kinderen en vrienden over. Het enige wat ik had kunnen zeggen was: je hebt het ons heel moeilijk gemaakt, maar we hielden toch van je. 'Dat kan niet,' zei de vriendin die de bijeenkomst leidde, 'dan kun je maar beter niets zeggen.'

De woorden komen nu pas, nu een jaar verstreken is.

Ik kijk weer naar de foto. 'Je zag eruit als een oudere Franse actrice,' had mijn oudste zusje naderhand tegen me gezegd, rechtstreeks als ze altijd is. 'Je stond daar als een personage in een Griekse tragedie,' mailde een vriendin me. 'Aangetast, aangedaan, met een blik die verder ging dan het moment.'

Ik denk dat dat klopt: ik was erbij, en er niet bij. Ik denk dat het opging voor de lange periode die hieraan voorafging. Wie was hij? Met wie had ik geleefd? En ook: waar was ik gebleven, wie was ik? Waar was ik in verzeild geraakt?

Na de begrafenis gingen we naar ons huis, mijn huis nu. Ik had een kleine ontvangst georganiseerd, of eigenlijk had mijn nichtje dat gedaan. In de week ervoor, tussen overlijden en begraven, hadden we veel in de kamer gezeten, bij de kist, soms met de paar mensen die op deze manier nog afscheid wilden nemen en die we dan alleen in de kamer lieten. Het was een wonderlijke tussenweek, een soort eiland tussen die indrukwekkende laatste fase van wegebbend leven dat zich in de beslotenheid voltrekt, en de hectiek van de naderende begrafenis, een openbaar gebeuren.

We zaten op de bank tegenover de kist, mijn zusje, haar dochter en ik. Of ik nog wat achteraf ging doen, vroeg mijn nichtje. Ik vond dat een goed idee, opperde vaag iets over saucijzenbroodjes, waarop mijn nichtje resoluut zei: laat dit maar aan mij over. Dankbaar aanvaard.

Het was goed om na de begrafenis niet in mijn eentje terug te keren. Het huis was in de tussentijd met een paar handige ingrepen – strijkplank werd bijzettafel, tafel werd buffet – gereedgemaakt voor ontvangst. Die speciale stemming na een begrafenis: van honger en emoties, van herinneringen en weerzien. Ik herinner me vooral dat er ook vrolijkheid was, dat er ook jonge mensen waren, nichtjes en neven, vrienden van de kinderen. Dat het eten lekker was, dat ik veel dronk, en doedmoe was. En genoot van weer leven in huis. Ik zag een enkele sceptische blik op de staat van verwaarlozing van het huis, maar het was niet de avond om me daar iets van aan te trekken. Ik ging op een gegeven moment naar boven, naar mijn bed, mijn jongste zoon en zijn vrienden bleven nog, wat ik heel fijn vond. Ik lag daar, beneden hoorde ik stemmen, gelach, op een goed moment een bons, gevolgd door de voetstappen van mijn zoon die stil de

trap op liep, bezorgd of ik wakker was geworden. De vriendin van een van zijn vrienden had een handstand tegen de muur gemaakt, was omgevallen en met een doffe dreun weer op de vloer beland. Ik kon me geen betere inwijding voorstellen van de nieuwe fase die nu zou aanbreken: ik zou, stelde ik me voor, geregeld vallen, maar toch uiteindelijk wel goed terechtkomen.

*

De staat van verwaarlozing van het huis drong in de tijd daarna pas goed tot me door. Ik zag de scheuren in de muren, de afgebladderde muren in de wc, de uitpuilende boekenkasten in de gang die slechts een klein looppad toelieten. De stapels oude kranten en tijdschriften, de dozen met spullen waarop jarenlang niemand meer een blik had geworpen. Het was het huis van mensen die iets hadden opgegeven: om orde te scheppen, om de zaak te beheersen, om er een plek van te maken waar je graag was. Het was een huis in verval, een opbergplaats van gebruikte en in onbruik geraakte dingen. Het was niet dat ik dat nooit gezien had, maar er moest doorgeleefd worden. En het huis was groot, de spullen konden wel voorlopig in een kamer worden gestouwd en aan het zicht onttrokken.

Nu een van ons niet meer verder leefde en ons gezamenlijke leven opgebroken was kon ik er niet meer langs kijken. Ik werd me sterker bewust van al die spullen in al die kamers, de volte en muffheid drongen onbelemmerd mijn lichaam binnen. Ik voelde hoe de zwaarte in mij was gaan zitten en me onbewegelijk maakte. Een soort vreemde verlamming die ik niet goed begreep als ik buitenshuis was, maar die me direct weer bekreep als ik binnen was. Het huis was vol geraakt, vast komen te zitten. De schoonheid die er ooit was en die van huis uit zo belangrijk voor me is, was in de loop van de tijd zoek geraakt. Ik had het al die

jaren gezien en ervaren, maar het drong nu pas goed tot me door.

‘Ik was in shock,’ vertelde een vriendin me laatst, ‘toen ik jaren geleden bij je op bezoek was en het huis zag. Het was je huis niet meer, het voelde donker en vijandig. Alleen je werkkamer boven, dat was jouw sfeer, dat was een veilig hol. Daar hingen mooie dingen. Dat was zoals vroeger in je huis in de Noorderstraat, en in je huisje in Egmond.’ Het was vreemd, hoor ik mensen nu soms voorzichtig zeggen, het was niet gewoon rommel, als een huis waarin geleefd wordt... er hing een onbestemde somberte in het huis. Andermans ogen zijn confronterend, en behulpzaam om terug te halen hoe het was als je binnenkwam, en je ogen nog niet gewend waren aan dit dichtgegroeide huis.

Het zien en erlangs kijken: het was niet dat de schellen me van de ogen vielen. Het huis toonde zich onbarmhartig nu ik de ruimte voelde om echt te kijken. Zoals het lichaam spreekt als je goed luistert, zo sprak ook het huis: het maakte zichtbaar hoe ons huwelijk zich had ontwikkeld tot aparte levens. Ik moest in gesprek met het huis om me er weer op mijn plaats te voelen.

Het gevoel van stagnatie begon in de weken na de begrafenis langzamerhand te wijken, alleen wist ik niet hoe en waar te beginnen. Wil je niet ergens anders gaan wonen, vroeg mijn zusje, er is zoveel zwaarte en verdriet in dit huis, dat krijg je er niet uit. Ik voelde de verleiding om weg te vliegen en elders neer te strijken, in een schone en opgeknapte woning. Om daar mijn leven opnieuw op te pakken. Maar iets hield me tegen: ik had hier een klus te klaren, ik had het huis verwaarloosd, en ook mijzelf. Ik moest mijn plaats terugkrijgen. Niet weer wegvlugten zoals ik tot nu toe had gedaan. Ik was goed in ontsnappen, zei mijn andere zusje. Maar dan liet ik iets onopgelost, besepte ik. Ik had nu de mogelijkheid om herstelwerk te verrichten, het huis opnieuw een kans te geven, en ook mijzelf, in dit huis, op die plek. Ik moest terug in de tijd, terughalen wat ooit was. Opruimen was ook het opdelven van eerdere lagen.

Ik dwaalde wekenlang door het huis, dingen oppakkend die ik onderweg tegenkwam. De sporen van zijn leven: de schoolschriften, de jarenlange noteringen van voetbalopstellingen, de schriften met zijn filmrecensies en foto's van filmsterren, met de vermeldingen van nieuwe muziekalbums, van blues, jazz, reggae, alles minutieus en overzichtelijk opgeschreven in dat precieze handschrift. Ik kon het niet lang achter elkaar doen.

Ik zie hem zitten als schooljongen en opgroeiende man: zijn behoefte aan vastleggen, noteren, bewaren, schrift na schrift, jaar na jaar. Zijn leven is weer in één klap aanwezig in het mijne. Al zijn dit de sporen van voor mijn tijd, ik zie het als fundamenten van het bouwwerk dat zijn latere leven is geworden. Dit waren zijn manieren om houvast te krijgen, greep op het bestaan, orde in de chaos. Ik herken de vroege sporen van wat

zich ook de jaren daarna, tot het bittere eind, heeft voortgezet in de noteringen van voetbaluitslagen, de beoordelingen van films. Veel daarvan is doorgegaan in de kinderen: de liefde voor film en muziek, bij de jongens de liefde voor voetbal. Het zijn werelden waar ik voor een deel buiten viel.

*

In onze begintijd, eind jaren zeventig, liet hij me veel horen: muziek die ik niet kende, weemoedige vitale blues, gospels, muzikantengroepjes als de Staple Singers – de poes die hij van de kinderen een paar jaar geleden kreeg werd vernoemd naar Mavis Staples. Ik voelde het enorme belang van muziek in zijn leven, iets wat hij met zijn jongere zusje deelde. Het verruimde mijn wereld die voornamelijk gevormd was door klassieke muziek. Hij was enthousiast over kleine onbekende bandjes als de Jug Stompers.

Voor een radio-uitzending over het tijdschrift waarvan ik in de redactie zat wilde ik hun muziek als openingstune gebruiken. De anderen vonden het een beetje raar, dit plotselinge andere geluid aangebracht door een nieuwe figuur in mijn leven, maar ik zette door: ik was erg van hem onder de indruk, bewonderde zijn heldere en concieze taal, de scherpte van zijn blik.

Hij had iets raadselachtigs, was onplaatsbaar, wat ik aantrekkelijk vond. Hij hoorde bij een intellectueel-artistieke voorhoede, schreef over blues en jazz, maakte, met anderen, de *Haagse Post* tot een spraakmakend blad met nieuwe vormen van journalistiek, en bleef tegelijk iets autonooms houden, niet in te lijven bij welke groep dan ook. En iets voornaams. Hij had de precisie van de jurist die hij was en tegelijk een scherp oog voor verschuivingen in macht, belangen en omgangsvormen. Hij intrigeerde me: wat hij zei en deed, de breedheid van zijn interesses en talenten,

de rollen die hij in films speelde, zijn radiowerk. Ik hield van zijn stem, en van dat mooie karakteristieke hoofd van hem. Maar wat me vooral veel deed was hoe hij kon luisteren, zijn aandacht voor mij en waar ik mee worstelde; lichtvoetig was ik niet in die tijd, dat gaf een band. We waren erg geïnteresseerd in elkaars werelden, ook de binnenwerelden van angsten en somberheden. Dat had ik nog niet eerder zo meegemaakt. Dat was een vorm van intimiteit die ik niet goed kende, en fijn vond.

Mijn zusje helpt me met opruimen, ze wil me niet alleen laten in dit huis, ook zij voelt hoe het bezet is geraakt door zwaar-moedige krachten die het huis moeten verlaten wil ik er kunnen blijven wonen. Onze familie van moederskant komt uit Indië, enige gevoeligheid voor krachten van buiten was mijn moeder niet vreemd, en ik besef dat ik er ook ontvankelijker voor ben geworden. Er is voor mij te veel moedeloosheid in het huis gekropen, er moet een andere geest gaan heersen, meer lichtheid en openheid. Dat zal een heftig proces zijn, ik bereid me voor op een ingrijpende tijd, met ongewisse uitkomst welke sfeer de overhand krijgt. Ook het woord ziel laat ik ongecensureerd door. De ziel van het huis is beschadigd geraakt, er moet reparatiewerk verricht worden, aan het huis, aan mij. Aan onze relatie, want ook die moet geheeld worden, ik wil weer terugkrijgen hoe wij ooit hier begonnen, hoe hij was, hoe wij waren.

Ik zit met mijn zusje in de gang boven, met de tot de nok toe gevulde metalen Gispkasten, boeken in dubbele rijen, stapels oude tijdschriften, lades vol met schriftjes en speelgoedpoppetjes. Het is stoffig, verweerd, ook hier is de nicotine in het papier gaan zitten, door het plafond van zijn werkkamer heen.

We zijn boven begonnen, dat is minder confronterend: zijn domein was voornamelijk beneden. De linkerkast was van mij: sociologie en literatuur, de rechter van hem. We beginnen met de mijne: dat is overzichtelijker, daar kan ik zelf over beslissen, hij heeft over de zijne niets meer te zeggen. Dat zou vaart kunnen geven, maar het verlamt me: het voelt ongepast die aan te pakken. Mijn kast wordt met rappe hand gesorteerd, oude studieboeken en vakliteratuur waar ik niets meer mee heb mogen het huis uit, het geeft een opgeruimd gevoel. In zijn kast de